

УДК 37.035.3:159.9

Василь Онищенко

ПРОФЕСІЙНА Я-КОНЦЕПЦІЯ ЯК ІНТЕГРАЛЬНА СКЛАДОВА НООЛОГІЧНОЇ Я-КОНЦЕПЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

Розробка науково-методичного забезпечення якісної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників в умовах техніко-технологічних змін і регіоналізації професійно-технічної освіти передбачає дослідження психолого-педагогічної та ноологічної проблематики формування *професійних якостей* учнів ПТНЗ в умовах взаємодії системи професійної підготовки зі сферою соціально-гуманітарної освіти і виховання. Аналіз науково-педагогічної літератури, теорія і практика професійно-технічної освіти засвідчують, що навчально-виховні проблеми в системі ПТО залишаються актуальними, незважаючи на те, що процеси професіоналізації молоді та її *професійного виховання* є об'єктом пильної уваги із боку як вітчизняних, так і зарубіжних вчених різних спеціальностей: педагогів, психологів, соціологів, фізіологів, медиків і практичних працівників системи професійної освіти [3; 7–10; 12; 15–16; 19–20]. «Професійне становлення особистості – це процес поетапного вирішення низки протиріч між соціально-професійними вимогами, що ставляться до особистості, та бажанням і можливостями їх реалізації, процес формування професійної ідентичності» [3].

Слід зазначити, що визначальними показниками професійної готовності фахівця є особистісні характеристики, які сприяють успішній актуалізації професійних знань, умінь і навичок у процесі виконання професійних завдань та забезпечують подальший гармонійний розвиток фахівця. Однією з таких характеристик є, наприклад, професійна ідентичність [20] як вираження професійної самосвідомості особистості. Своєю чергою, професійна ідентичність є складовою професійної Я-концепції особистості, яка відображає єдність її професійного менталітету та майстерності. Професійна Я-концепція формується при набутті професійного досвіду і професійним спілкуванням. Вона органічно поєднує самосвідомість і творчо-діяльнісні чинники фахівця.

Сучасному суспільству потрібні фахівці зі сформованими професійними якостями, які досконало володіють професійною майстерністю. Реалізація цієї мети забезпечується у процесі професійного навчання учнів ПТНЗ. В умовах техніко-технологічних змін формування професійних якостей майбутніх кваліфікованих робітників повинно узгоджуватися з їх професійною соціалізацією і професійно-творчим саморозвитком.

Аналіз психолого-педагогічної, соціально-психологічної, соціально-педагогічної та науково-методичної літератури з окресленої проблеми свідчить, що питання визначення професійно важливих якостей кваліфікованих робітників стають предметом вивчення педагогів і психологів. Однак навчально-виховний процес формування професійних здібностей і пов'язаних із ними професійних якостей, як справедливо зазначає І. Жорова, має бути спеціально організованим, але наукових розробок із цієї проблеми поки що недостатньо. У зв'язку з цим виникає необхідність у проведенні спеціальних досліджень щодо формування професійно важливих якостей особистості [12]. Недостатність щойно згаданих наукових розробок і визначили мету цієї статті.

Професійні якості фахівців є надзвичайно різноманітними, а їх дослідження стало актуальним у контексті сучасної професійної педагогіки. Проблемним є саме їх визначення. Доречним буде навести характерні приклади таких визначень: "Професійні якості фахівця становлять собою набір знань фундаментальних, професійно орієнтованих і гуманітарних наук, умінь і навичок виконувати професійні обов'язки" [14]. До цих якостей І. Мачуліна відносить здатність проектувати свій подальший професійний розвиток, уміння професійно спілкуватися, здатність нести професійну відповідальність за результати своєї праці, вміння професійно мислити та ін.

Однак, як справедливо зазначає Д. Дроздов, "успішність діяльності спеціаліста визначається не лише рівнем професійних знань, умінь і навичок, але й ступенем сформованості професійних особистісних якостей спеціаліста" [10]. Це означає, що формування професійних якостей майбутніх кваліфікованих робітників у навчально-виховному процесі передбачає систематичне науково-педагогічне і методичне дослідження низки питань, пов'язаних із професійним самовизначенням особистості, розробку моделей її професійного розвитку, дослідження структурної організації професійної самосвідомості фахівця, формування професійної компетентності майбутніх кваліфікованих робітників, формування професійної Я-концепції особистості, питання професійної ідентичності, зокрема професійної культури, тощо.

Питання про розвиток професійної Я-концепції стосується загальної проблеми становлення професіонала як внутрішнього джерела його професійного розвитку й особистісного ноологічного морально-духовного зростання [6]. Своєю чергою С. Дружиллов зазначає, що розвиток і становлення професіонала полягає у розвиткові та реалізації його "Я-концепції" при її взаємодії з професійним оточенням [11, с. 71].

Слід зазначити, що у психологічній літературі представлено опис безлічі різних феноменів, так чи інакше пов'язаних із професійною Я-

концепцією особистості (ПКО): ідентифікація людини з професією, біографічні кризи, поведінка професіоналів, активності самосвідомості та самоствавлення, саморегуляції та самооцінок як професійного компонента самосвідомості та ін. До того ж ПКО є динамічним утворенням, що означає її процесуальний характер, тобто мінливість із плином часу [19].

Стає зрозумілим що чітке операційне і детальне вивчення складових професійної Я-концепції неможливе без належного системного методологічного аналізу. Аналіз теоретичних джерел дозволив А. Рікелю дійти висновку про те, що “центральною ланкою у професійній Я-концепції є саме смислове ставлення до професії; знаходження глибинних смислів своєї діяльності відіграє провідну роль і у зв’язку окремих елементів, і в поєднанні особистісних і професійних компонентів професійної Я-концепції” [19]. Функціонально-цільове призначення ПКО полягає у пізнанні й усвідомленні людиною самої себе, свого місця в регулюванні й інтеграції власної професійної поведінки і діяльності.

Як зазначають Л. Романишина та В. Дундюк [20], професійна Я-концепція дозволяє учневі (студенту) вибудовувати стратегію своєї професійної підготовки і майбутнього професійного зростання. Іншим етапом є формування у студентів позитивного образу обраної професії: історія і значення професії в даний час, предмет, умови, засоби праці, вимоги професії людини, перспективи розвитку професії. Студент повинен мати уявлення про вимоги до сучасного професіонала, позитивні образи для наслідування у професійній діяльності.

На основі співставлення образу-професії з власним Я-образом у студента (учня) формується професійна Я-концепція і складається усвідомлення своєї ідентичності з обраною професією, формується позитивне ставлення до себе як суб’єкта сучасної навчально-професійної діяльності та майбутньої професійно-виробничої діяльності [20].

Аналіз професійної Я-концепції неможливий без короткого з’ясування базової категоріальної структури – ноологічної Я-концепції особистості (ЯКО), адже, будучи її складовою, професійна Я-концепція доповнює семантичне (сислове) поле та функціональне призначення ЯКО.

Я-концепція особистості – це не стільки психологічна, скільки ноологічна категорія. Лише людина як дух-душа-тіло є автентичним носієм і автором свої атрибутивної Я-концепції. Використовуючи ноологічну категоріальну структуру – тріаду “імпресія – рефлексія – експресія” [17], ми маємо можливість більш конструктивно і більш евристично визначити Я-концепцію в її такому тріадному виявленні: перша складова: “Я як Я” – це наше ноосферне імпресивне виявлення, наша вічна Божа даність, духовна таїна, наша

собітотожність. Цю складову ми називатимемо імпресивним Я і коротко позначатиме як “Ім-Я”. Друга складова виражає здатність духа людини до рефлексії, зокрема саморефлексії. Цей член Я-концепції доцільно назвати рефлексивним Я з позначенням “Реф-Я”. Третій член Я-концепції виражає нашу експресію, соціальну і соціально-психологічну активність, усі рольові функції людей як людей, а також розуміння людини самої себе як особистості, яка завжди підсвідомо-свідомо-надсвідомо розраховує на сприйняття себе всіма іншими людьми як людини і заодно сприйняття інших людей як мені подібних. Експресивне Я позначимо скорочено як “Екс-Я”.

І. Бех аналізує, по суті, дві складові Я-концепції особистості, а саме – Імпресивне Я (Ім-Я) та Рефлексивне Я (Реф-Я) [2]. Ім-Я описується тут як духовне Я, яке доцільно скорочено позначати як Дух-Я. Дослідник зазначає, що “духовні проблеми впродовж усього життя особистість повинна розв’язувати самостійно, сформулювавши в собі здатність до духовно-морального саморозвитку. Такий саморозвиток стає можливим завдяки рефлексії, яка своїми розумовими засобами (самоаналізом, самосинтезом, самоузагальненням) торкається тих чи інших аспектів внутрішнього світу особистості, і насамперед тих, які причетні до оволодіння нею духовними цінностями, а отже, до саморозвитку її духовного “Я”. Рефлексія має повністю охопити духовну сферу, щоб розпочався процес її подальшого спрямованого вдосконалення” [2, с. 192].

Імпресивно-рефлексивно-експресивна тріада Я-концепції – це та категоріальна структура, яка органічно задіяна в навчально-виховному процесі, у вихованні-освіті-навчанні людини, починаючи з малих літ. Тілесно-душевно-духовна сутність людини виявляється функціонально, оперативно, творчо-активно, смислотворчо, творчо-вольово, духовно-розумно, морально-духовно, духовно-естетично, когнітивно та ін.

Усі три складові Я-концепції видозмінюються у процесі виховання-освіти-навчання. У дорослих людей ці зміни стають менш помітними. Складова “Ім-Я”, яка виражає почуття самототожності, нам, по суті, маловідома і її не зачіпають без особливої потреби, без належного, грамотного керівництва (учителя, наставника, священика), тому що тут необхідні дуже тонкі, конструктивні знання, щоб уникнути небезпеки деструктивних впливів на особистість.

Складова Ім-Я виражає духовну сутність людини, її потенції та боголюдські можливості. Ім-Я грубо спотворювалося всією атеїстичною ідеологією, бездушною і бездуховною психологією. Згадаймо хоча б Марксове – “людина – це сукупність суспільних відносин”. І все. І більше нічого. Великі містики і великі релігії свідчать нам про душу і дух людини, про дивовижне імпресивне Я людини як образу і подоби Божої. З іншого боку, наявність Реф-Я – цієї виняткової здатності духа людини до рефлексії, до са-

мооцінки, до самоактуалізації, до самовдосконалення, до розкаяння, совісті та благоговіння – свідчить про безодню, яка відділяє людину від тварини.

Для більш чіткого з'ясування Я-концепції розглянемо душевно-духовні принципи самоактуалізації та самореалізації людини, людської особистості в її становленні та розвитку, в її творчо-вольовій і смислотворчій діяльності у межах заданого їй, наявного для неї ціннісно-смыслового універсуму (ЦСУ) буття і мислення.

Базовою категоріальною структурою тут виступає ноологічна тріада “існування – екзистенція – трансценденція”. Існування – це рівень звичайного буденного, не дуже вибагливого життя (міщанства); екзистенція – рівень (вимір) артистизму, трансгресії; трансценденція – це вимір містицизму, глибоких імпресивних переживань, вихід за межі свого Ім-Я, що інколи призводить до трагічних наслідків. Принципи міщанства, артистизму і містицизму яскраво описані Ф. Степуном у його книзі “Зустрічі і роздуми”. З феноменами міщанства, артистизму і містицизму пов'язані всі три складові Я-концепції. Ці феномени є водночас, мірою вираження Ім-Я, Реф-Я і Екс-Я.

Сучасна педагогічна психологія не може обійтися без належного розкриття сутності людини, зокрема в аспекті тріадної структури Я-концепції. Тому вище були окреслені окремі її складові (Ім-Я, Реф-Я, Екс-Я). Усі ці ноологічні сутності мають доленосне значення в реальних умовах виховання-освіти-навчання молоді. І дійсно, педагогічна психологія досліджує людину в її суб'єкт-суб'єктному і суб'єкт-об'єктному виявленні у процесі виховання-освіти-навчання, стихійно, імпліцитно користуючись при цьому тріадністю Я-концепції людини – імпресивним Я (Ім-Я), рефлексивним Я (Реф-Я), експресивним Я (Екс-Я). Це означає, що розвивальне навчання зосереджується не просто на так званому психічному розвитку людини з його елементно-біологізованими факторами і чинниками (домінантами і детермінантами), добре з'ясованими й описаними у багатьох курсах класичної педагогічної психології.

Глибинна ноологічна (духовна) Я-концепція людини визначає численні вчинкові та поведінкові регулятиви особистості, які мають доленосне значення в навчально-виховному процесі. З Я-концепцією пов'язана проблематика становлення і розвитку особистості в тріадній активності самоактуалізації-самовдосконалення-самореалізації. Сучасна соціальна педагогіка і педагогічна психологія приступили до більш плідного й евристичного з'ясування значущості Я-концепції як учня, так і вчителя у надскладному міжособистісному процесі виховання-освіти-навчання.

З викладеного вище можна зробити висновок про те, що професійна підготовка студента (або учня ПТНЗ) (професіоналізація) здійснюється одночасно, принаймні в чотирьох чітко виражених напрямках: ноологічному, психо-

логічному, когнітивному і герменевтичному. Психологічний напрям (аспект) істотно пов'язаний із розвитком Я-концепції особистості з динамікою Реф-Я і Екс-Я. Причому Екс-Я формується як професійне Я (наприклад, економічне, педагогічне, інженерне тощо). Ці особливості професіоналізації досліджуються професійною педагогікою: “Психологічне і соціальне Я відносяться до структури Я-концепції вищого рівня, – зауважує А. Бояринцева, – при розгляді особливостей професіоналізації та економічної соціалізації особистості підлітка необхідним є також аналіз специфічних рівнів Я-концепції, що стосуються економічної та професійної ідентичності особистості” [4, с. 26].

Розвиток професійної Я-концепції має інваріантні складові, незалежні від професії. У цьому зв'язку А. Бояринцева зазначає: “Цікавим є той факт, що структура Я-концепції підлітка гуманітарної орієнтації виявляє певну схожість не зі структурою Я-концепції потенційних виконавців і посередників, а зі структурою Я-концепції потенційних підприємців” [4, с. 32].

Головною психологічною і ноологічною метою розвитку Я-концепції є перехід від зовнішніх чинників, що позитивно (а часом і негативно) впливають на особу учня чи студента, до внутрішніх душевно-духовних джерел самоактуалізації та самореалізації. Підліток повинен розвинути у себе навички рефлексивності, тобто навички самооцінки і самоодобрення – стати самому для себе джерелом оцінки. Іншими словами, мова йде про розвиток активного рефлексивного Я (Реф-Я). Як зауважує Р. Бернс, “Я-концепція розвивається в результаті навчання й інтеріоризації психологічного досвіду. Вона включає в себе ті значення, які індивідуум закріплює за словами і фразами, що характеризують його самого” [1, с. 391].

Для ноологічної психології є очевидним, що кожна людина має первісну потребу в збереженні, захисті та вдосконаленні своєї Я-концепції, спираючись при цьому на невичерпну мотиваційну силу – силу самоактуалізації. “Отже, – зазначає Р. Бернс, – учень завжди є мотивованим (інша справа, що у нього можуть бути не ті мотиви), що дає учителю величезні переваги” [1, с. 385].

Динаміка розвитку Я-концепції зумовлюється психологічними і ноологічними чинниками. Наприклад, в основі етичної й естетичної орієнтації лежать незбагненні чинники Імпресивного Я (Ім-Я) людини, пов'язані з генетичною і архетипною спадковістю. Дещо іншими словами ці ситуації описує А. Бояринцева: “В основі етичної орієнтації особистості лежить особистісний смисл Я (по суті, Ім-Я – В. О.). Цей смисл може бути різним залежно від переваг у структурі Я-концепції того чи іншого виду ідентичності – соціального, національного, економічного, матеріального, професійного тощо” [4, с. 30]. Людина може сприймати смисл свого Ім-Я через досить відносні детермінанти. Наприклад, “Я є те, що Я умію”, “Я є те, що

визначає моя референтна група”. Завданням ноологічного розвитку Я-концепції є плекання духовно-розумних, морально-духовних, духовно-естетичних пріоритетів, щоб смисл Ім-Я не зводився до формули “Я є те, що Я маю у матеріально-грошовому вираженні” [4, с. 30]. Цими короткими зауваженнями не вичерпується Я-концептуальний (ноологічно-психологічний) вимір професійної підготовки студентів. Але без урахування динаміки зростання Я-концепції неможливим стає належне управління процесом професійного становлення і розвитку студентів і учнів ПТНЗ.

Отже, професійна Я-концепція особистості формується в надрах душевно-духовної (ноологічно-психологічної) Я-концепції як тріадної активності імпресивного Я (Ім-Я) особистості, її рефлексивного Я (Реф-Я) та експресивного Я (Екс-Я). У цих складових органічно задіяні образ тіла особи або тілесний образ як компонент Реф-Я (як особа сприймає свою зовнішність), актуальне Я (часткове, інтуїтивне усвідомлення імпресивного Я), тобто яким індивід бачить себе насправді у даний момент, яку індивід поставив собі мету в житті, яким йому треба бути, орієнтуючись на оволодіння професією, морально-духовними нормами і взірцями поведінки.

Я-концепція – надскладне ноологічне утворення самосвідомості людини, основоположний чинник цілісної організації людини як образу і подоби Божої. Саме вона забезпечує збереження гідності та честі людини, її самооцінки та самоповаги, характеризує ступінь морально-духовної готовності особистості до професійної діяльності, гуманної поведінки, спілкування, до благородних вчинків у тріадному виявленні Істини, Блага, Краси. Тут істотно задіяна активність Екс-Я особистості [6; 17].

Я-концепція цілісно виражає існування-екзистенцію-трансценденцію особистості, її самопізнання, свободу, натхнення, мудрість, творчо-вольові та смислотворчі прагнення тощо. Я-концепція є стрижневим ноологічним утворенням особистості людини і характеризує не лише систему її самосприйняття та самосвідомість, а й потенційні творчо-вольові та смислотворчі зусилля і діяння в конкретному соціумі, у конкретних соціальних, моральних і політичних умовах життя людини і суспільства.

Це означає, що можна визначити загальну Я-концепцію особистості як сукупність усіх ціннісно-смислових уявлень особи про себе, насамперед ноологічних (морально-духовних, духовно-розумних і духовно-естетичних), когнітивних, комунікативних, імпресивних, експресивних, рефлексивних і, безумовно, професійних. Слід наголосити на динамічності (плинності, змінюваності) Я-концепції особистості, оскільки майже всі аспекти і складові ЯКО (Ім-Я, Реф-Я, Екс-Я), а також сукупність професійних якостей (Проф-Я) постійно збагачуються, видозмі-

нюються, наприклад, змінюються система образів власного Я особистості (Реф-Я), система самосприйняття і сприйняття взаємин з іншими людьми і пов'язана з цим ціннісно-сміслова сфера особистості.

Найбільш відомою у соціальній психології є теорія Я-концепції особистості Р. Бернса [1], який представив Я-концепцію як сукупність установок особистості, спрямованих на саму себе. Тобто у нашій термінології Р. Бернс виділив, насамперед, рефлексивне Я особистості Реф-Я. Реф-Я структурно включає в себе образ “Я” (когнітивний компонент), рефлексивну самооцінку цього уявлення, а також свої власні поведінкові реакції. Як зазначають дослідники, трактування Я-концепції використовується Р. Бернсом як збірний термін для позначення всієї сукупності уявлень людини про себе.

Ноологічне розуміння Я-концепції особистості як надскладної тілесно-душевно-духовної структури є найбільш ефективним для отримання цілісної картини установок, спрямованих на себе і ставлення до себе. При цьому узагальнені психологічні та ноологічні якості та властивості Я-концепції особистості органічно поширюються і на її професійну Я-концепцію.

Психолого-педагогічна проблематика Я-концепції є невичерпною. Її з'ясування (у певному об'ємі) можливе лише в гармонійному семантичному поєднанні психології, ноології та педагогіки. Ґрунтуючись на розумінні людини як духа-душі-тіла, ми можемо стверджувати, що Я-концепція – ноологічний образ людини, тобто образ людини як духа, як духовної істоти, яка усвідомлює сама себе. Цей образ має свої численні ознаки, характеристики, свою станово-подійну динаміку, свою імпресію-рефлексію-експресію. Людина як дух-душа-тіло має описуватися чіткою матрицею категоріальних тріадних структур, зокрема просторово-часовою визначеністю, онтично-меонічною полярністю і суперечністю та якісно-кількісною мірністю і мінливістю. Дух людини спрямовується до зовнішнього і внутрішнього, до видимого і невидимого, до поцейбічного і потойбічного, до земного і небесного. Людина в цілісній тріадній активності існування-екзистенції-трансценденції постійно спрямовується за свої власні межі та можливості.

Окрім ноологічної трансценденції як виходу людського духа за наявні природні межі, як поривання до небесного і переходу до надприродного буття, є надзвичайно плідне психологічне поняття, радше психологічна категорія “трансгресія”, описана відомим польським психологом Ю. Козелецьким. Людина, за Ю. Козелецьким, – це трансгресійна істота, причому під трансгресією він розуміє усвідомлений вихід людини поза межі того, що вона посідає і чим є. Трансгресія – це творчо-вольова здатність і пристрасть людини до подолання меж. “Люди не лише виконують консервативні акти, які спрямовані на самозбереження – пише Ю. Козелецький, – але й прагнуть до по-

стійного подолання попередніх своїх досягнень і результатів. Вони стараються вийти за межі того, чим володіють” [13, с. 30-31]. Завдяки актам трансгресії та рухові вперед зі своєрідною жадобою люди розширюють свій світ і своє розуміння самих себе. У цьому творчо-вольовому, динамічному процесі змінюється Я-образ людини, змінюється її “Я-концепція”. “Що ж таке культура, – запитує Ю. Козелецький, – як не система здобутків трансгресивних дій, що здійснюються поколіннями?.. Я стверджую, що людина – як вид – або буде трансгресивною, або її не буде взагалі” [13, с. 31].

Трансгресивний аспект Я-концепції має важливі психолого-педагогічні виміри. Бо трансгресія – це спрямована, творчо-вольова і смислотворча дія, пов’язана з прагненням утвердження і зростання значущості себе самого як особистості. При цьому уява-інтуїція-розум виступають як операційно-пошукові чинники, а віра-совість-воля виконують керівні та стримуючі функції.

У ціннісно-смисловому універсумі буття і мислення можна виділити різні типи трансгресивної активності людини: у предметно-речовому світі, міжособистісна (соціально-психологічна), когнітивна і науково-символьна, персоналістична. Ю. Козелецький виражає ці типи образно так: 1) трансгресія заради предметів – це матеріальна експансія, яка найбільше помітна в наш час; згідно з нею людина є тим, чим вона володіє; 2) трансгресія заради інших має два різні вияви: домінування над іншими або ж альтруїстичні вчинки; 3) трансгресія заради символів має за мету здобуття знань у фізичній, суспільній і культурній галузях та про власну особистість; 4) трансгресія заради себе – це вчинки, пов’язані з розвитком себе самого або формування своєї індивідуальності згідно з власним проектом [13, с. 30].

Педагогічна психологія має враховувати факт не лише духовно-розумної, конструктивної трансгресії, але й деструктивної, яка веде до руйнації попередніх культурно необхідних форм життя. Тобто поряд із прометеївською трансгресією з’являється, як зазначає Ю. Козелецький, геростратівська активність, спрямована на деструктивні дії та вчинки. Деструктивною часто виявляється трансгресія, що спрямована на ганебне збагачення, на завоювання слави і влади. Історія ХХ ст. знає численні приклади руйнівної, фанатичної трансгресії людини й окремих людських угруповань.

Ноологічна трансгресія зумовлюється раціональністю-етичністю-естетичністю. Вона зароджується в глибинах ноосфери людини, реалізується в її трифазовій динаміці імпресії-рефлексії-експресії. Цікаво, що Ю. Козелецький на психологічному рівні відзначив фундаментальність імпресії та експресії людини як творчо-вольової істоти: “У мене є лише бажання засвідчує, що поведінка людини є єдністю імпресивного й експресивного (виділено нами – В. О.); показати, що, незважаючи на всі обмеження, лю-

дина здатна достатньо розумно діяти у все більш динамічному світі” [13, с. 36]. Єдність імпресивного й експресивного породжує рефлексивність людини, її розуміння самої себе, постійні зміни, навчання і виховання, самоактуалізацію і самореалізацію. Осередням усіх цих діянь, активностей є “Я-концепція” в її глибинних інваріантних і варіативних вимірах.

Виховання-освіта-навчання людини зумовлюються її психологічною і ноологічною “Я-концепцією”. Особистість здатна до продуктивного учіння там і тоді, де й коли їй надана можливість творчого самовдосконалення, творчо-вольової конструктивної трансгресії. Бо саме тут (за цих умов) здійснюється осмислення досягнутого результату, самостійно обираються нові завдання і цілі; учіння продуктивне лише тоді, коли розкривається взаємозв’язок між його змістом і способами реалізації – з одного боку, і смислами та цілями особистості – з іншого.

Психологія навчання і виховання учнів і студентів переростає в ноологічну трансгресивну стратегію компетентного вибору свого життєвого шляху. При цьому формуються індивідуальні способи організації цілісної життєвої перспективи. Навчально-виховне середовище забезпечує можливість для пошуку адекватних шляхів і способів смисло- і цілеутворення та формування відповідної готовності особистості до творчо-вольової трансгресії.

Повертаючись до аналізу співвідношення ноологічної Я-концепції особистості та її професійної Я-концепції, слід зазначити, що центральною ланкою у професійній Я-концепції є саме смислове ставлення до професії, а також знаходження глибинних смислів своєї професійної діяльності у поєднанні особистісних психологічних і ноологічних властивостей із професійними компонентами, які складають сутність ПКО.

Функціонально-цільове призначення ПКО полягає в пізнанні й усвідомленні людиною самої себе як професіонала, усвідомлення свого місця в регуляції та інтеграції власної поведінки і діяльності у практично-духовному освоєнні світу, а для професійної Я-концепції, відповідно, у професійній діяльності.

1. *Бернс Р.* Развитие Я-концепции и воспитание : Пер. с. англ. — М. : Прогресс, 1986. — 422 с.
2. *Бех І. Д.* Рефлексія як чинник саморозвитку особистості // Педагогічна і психологічна наука в Україні : зб. наук. праць : в 5 т. — Т. 1 : Загальна педагогіка та філософія освіти. — К. : Педагогічна думка, 2012. — С. 191—202.
3. *Борисюк А. С.* До проблеми професійної ідентичності майбутнього фахівця. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.rusnauka.com/19_NNM_2007/Psihologia/23318.doc.htm
4. *Бояринцева А. В.* Я-концепция как фактор профессионализации потенциального предпринимателя // Педагогика. — 1995. — № 5. — С. 24—33.

5. *Вайнтрауб М. А.* Сучасні вимоги до підготовки кваліфікованих робітників в системі ПТНЗ. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.nbuu.gov.ua/e-journals/ITZN/em18/content/10vmapsi.htm>.
6. *Васянович Г. П.* Ноологія особистості : навчальний посібник для студентів і викладачів / *Г. П. Васянович, В. Д. Онищенко.* — Львів : Сполом, 2007. — 217 с.
7. *Вірна Ж.* Професіоналізація: Теоретико-методологічні витоки психологічного забезпечення // Педагогіка і психологія професійної освіти. — 2002. — № 3. — С. 186—196.
8. *Гарбузова Г. В.* Эмпирические критерии формирования профессиональной идентичности студентов / *Г. В. Гарбузова* // Управление общественными и экономическими системами. — 2007. — № 1. — С. 3—14.
9. *Гуменюк О. Є.* Психологія Я-концепції : навчальний посібник / *О. Є. Гуменюк.* — Тернопіль : Економічна думка, 2004. — 310 с.
10. *Дроздов Д. В.* Поняття професійних якостей майбутніх тренерів як предмет наукових досліджень // Вісник ЛНУ ім. Т. Шевченка. — 2009. — № 17 (180). — Ч. II. — С. 302-307.
11. *Дружилов С. А.* Психология профессионализма. Инженерно-психологический подход. — Х. : Изд-во “Гуманитарный центр”, 2011. — 296 с.
12. *Жорова І. Я.* Структура та етапи формування професійних здібностей майбутніх кваліфікованих робітників сфери обслуговування. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.nbuu.gov.ua/portal/soc_gum/Sitimn/2010_24/stryktyra%20ta%20etaru%20formyvannya.pdf
13. *Козелецкий Ю.* Человек многомерный (психологическое эссе) : Пер. с пол. — К. : Лыбидь, 1991. — 288 с.
14. *Мачуліна І. І.* Особистісно-професійні якості майбутнього фахівця в контексті постмодернізаційних трансформацій. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.nbuu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Stattp/2010_45/files/ST45_34.pdf
15. Модернізація професійної освіти і навчання: проблеми, пошуки і перспективи : зб. наук. пр. / [редкол. : *В. О. Радкевич* (голова) та ін.]. — К. : Інститут професійно-технічної освіти НАПН України, 2011. — Вип. 1. — 252 с. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.ipto.kiev.ua/files/zbirnik_naukovix_ptaz/modernizaciya/zbirnik_28_1_2011.pdf
16. Модернізація професійної освіти і навчання: проблеми, пошуки і перспективи : зб. наук. пр. / [редкол. : *В. О. Радкевич* (голова) та ін.]. — К. : Інститут професійно-технічної освіти НАПН України, 2011. — Вип. 2. — 220 с. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.ipto.kiev.ua/files/zbirnik_naukovix_ptaz/modernizaciya/zbirnik_27_02_2012.pdf
17. *Онищенко В. Д.* Філософія духа і духовного пізнання: Християнсько-філософська ноологія. — Львів : Логос, 1998. — 338 с.
18. *Ренке С. О.* Процес становлення професійного образу “Я” як предмет психології. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://visnyk.com.ua/stattya/4154-protses-stanovlennja-profesijnogo-obrazu-ja-jak-predmet-psihologiyi.html>
19. *Рикель А. М.* Профессиональная Я-концепция и профессиональная идентичность в структуре самосознания личности. Часть 1. Психологические исследования. — 2011. — № 2 (16). — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://psystudy.ru/index.php/component/content/article/47-n2-16/457-rikell6.html?directory=82>.
20. *Романишина Л. М., Дундюк В. О.* Професійна ідентичність фахівця: теоретичний аспект // Вісник Національної академії Державної прикордонної служ-

би України. — 2010. — № 1. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/Vnadps/2010_1/10rlmfta.pdf

Стаття надійшла до редакції 05.03.2013

В. Онищенко

Профессиональная Я-концепция как интегральная составляющая ноологической Я-концепции личности

В статье исследуются психолого-педагогические и ноологические аспекты профессионализации учащихся в контексте становления и развития ноологической Я-концепции личности и её важнейшей составляющей – профессиональной Я-концепции.

Ключевые слова: профессиональная Я-концепция личности, ноологическая Я-концепция личности, профессиональная подготовка, профессионализация, профессионально-техническое учебное заведение.

V. Onyshchenko

Professional Self-Concept as an Integral Component of Noological Self-Concept of Personality

The article considers psychological, pedagogical and noological aspects of professionalization of students in the context of the formation and development of noological self-concept of a personality and its most important component that is the professional self-concept.

Key words: professional self-concept of a personality, noological self-concept of a personality, professional training, professionalization, vocational school.

Рецензент – доктор психологічних наук,
професор В. В. Рибалка